№ 143 Օգոստոսի 16 (28) 1880 Օգոստոսի 16 (28) № 143

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլ, կէս տարվանը 6 բուբլ։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Ասոյի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլսի միացեալ ընկերութիւնը.—Ներքին տեսութիւն։ Թիւրքիայի հայի շարժումը։ Նամակ Խմբագրին։ Նամակ Ղազարից։ Նամակ Ղազախից։ Նամակ Բարիզից։ Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն։ Ֆրանսիա։ Գամբէտտայի ճառը։—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական։ Մի փիլիսոփայական տրակտատի առիթով։

Կ. ՊՕԼՍԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

—

Այն, որի համար մենք այդքան ժամանակ աշխատել ենք, որի անհրաժեշտութեան մէջ երկար ժամանակ աշխատել ենք համոզել Կ. Պոլսի հայերին,—վերջապէս կատարվեցաւ։

Կ. Պոլսի հայոց երեք ընկերութիւնները՝ «Աշխարհաբար», «Դպրոցասիրաց—Արևելեան» և «Կիլիկեան» միացել են մի ընկերութեան մէջ, ընտրել են ընդհանուր վարչութիւն և կրում են այժմ «Միացեալ ընկերութիւնք հայոց» անունը։

Այդպիսով երեք ընկերութիւնները, որոնց նպատակը մի էր, բայց որոնց դիժերը բաժանված էին, միանալով կարող են կազմել մի զօրեղ, կենտրոնական մարմին, որ աւելի աջողութեամբ կը գործի և միահամուռ կերպով կը տանի Հայաստանի լուսաւորութեան գործը։

Մենք երկար չենք խօսի այդ նոր ընկերութեան մասին։ Ժամանակը ինքն ցոյց կը տայ, որքան արդիւնաւոր էր երեք մարմինների մի զօրեղ կազմակերպութեան մէջ միանալու միտքը։

Ցանկանալով կատարեալ աջողութիւն այդ ընկերութեանը, չենք կարող չը ցանկանալ և այն, որ նա իր գործունէութեան ասպարէզի մէջ կողմ դցի բոլոր դաւանական խտրութիւնները հայոց ազգի վերաբերութեամբ և անխտիր կերպով գործելով թէ հայ-լուսաւորչականների, և թէ այլ կրօնների պատկանող հայերի շրջանում, լուսաւորութեան բարիքները սփռի ամբողջ Հայաստանում։

Ինչպէս ընկերութիւնները իրանք միացել են, թող նրանց օրինակին հետևելով, նրանց ազդեցութեանը ենթարկելով միանան լուսաւորութեան գործի մէջ թիւրքաց Հայաստանի այլ և այլ դաւանութիւններին պատկանող բոլոր հայերն էլ։

Ազգութիւնը թող մի լինի, լուսաւորութիւնն էլ թող մի լինի, չը նայելով որ հայը Հայաստանում կարող է և քրիստոնեայ և մահմետական լինել։

Այն ժամանակ միայն երբ Հայաստանի ամբողջ ազգաբնակութիւնը, հայաստանցի մարդը, ինչ կրօնին և պատկանէր նա, կը միրտվի մայրենի լեզուի միջոցով ազգային ընդհանուր գաղափարների, ազգային լուսաւորութեան ընդհանուր աւագանի մէջ,—այն ժամանակ, ասում ենք, թիւրքաց Հայաստանի ինքնավարութեան գործը հիմք կունենայ իր ոտների տակ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ՀԱՅԻ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

«Մշակի» 138-դ համարում տպված թիւրքիայից (Կ. Պոլսից) նամակը, մեծ ուրախութիւն պատճառեց ամէն մի ճշմարիտ հային։ Պ. Նամակագիրը գրում է, որ յանուն ազգային կրէժիսդրութեան թիւրքիայի հայոց գինեալ զօրեղ խմբեր յարձակվել են Վասպուրականի քուրդ գիւղերի վրա, և 7 գիւղ աւերել, ոչնչացրել են։ Արդարև, մեծ նշանակութիւն ունի այս լուրը. ոչ թէ նորա համար, որ յիշեալ հայերը կոտորել են քրդերին, այլ նորա համար որ նրանք ցանկացել են ինքնապաշտպանութեան անհրաժեշտութիւնը։ Ուրեմն թիւրքիայի հայը, թողնելով դարաւոր նախապաշարմունքները, թողնելով ոգէտ հոգևորականաց քարոզութիւնները, որոնք թշնամուն միայն «օրհնելու» են քարոզում, այսօր գէնքը ձեռին դիմադրում է և մահացնում է իր արիւնարբու այն թշնամիներին, որոնց սրի տակ այսքան դարեր շարունակ տարել է դառն տանջանքներ և ամօթալի մահ։ Թիւրքիայի հայը հասկացել է, թէ զէնքով միայն կարելի է պաշտպանել իր կեանքը, Թիւրքիայի նման մի տէրութեան մէջ, և զէնք բարձրացնելով իր թշնամու դէմ, միայն կարող է գրաւել լուսաւորեալ Եւրոպայի ուշադրութիւնը և ցոյց տալ, թէ հայն էլ ընդունակ է մի քաղաքական ազատ մարմին կազմելու, որովհետև իր թշնամիներին կարողանում է զէնքով պատասխանել, և ոչ թէ միայն լացով և բողոքներով, ինչպէս մինչև ցայժմ։ Այսուհետև թող Թիւրքիան հասկանայ, որ իր հպատակ հայը կարող է ապրել թշնամու հետ իրրև թշնամի, և բարեկամի հետ իրրև բարեկամ և պաշտպան։ Ահա այսօր Վասպուրականցի հայը առաջին քայլն արեց Եւրոպայի առաջ հանդէս գուրս գալու, և այս քայլին գուցէ կը հետևեն Թիւրքիայի միւս հայերը։ Այսպիսի դէպքերում միայն կարող է Եւրոպան իր ուշադրութիւնը դարձնել Թիւրքիայի ջիղ տակ տանջվող հայի վրա, և նրա վիճակը բարւոքել։

Թիւրքիայի հայը լցրեց բողոքներով և ազդերագիրներով Հայաստանում եղած եւրոպական հիւպատոսարանները, Վանի առաջնորդարանը և Կ. Պոլսի պատրիարքարանը, բայց մինչև այժմս ոչինչ բաւականութիւն չը ստացաւ.... Թիւրքիայի հայը տեսաւ, որ թէպէտ Կ. Պոլսի պատրիարքարանը և Վանի առաջնորդարանը չափազանց շատ են աշխատում, բայց հասկացաւ, որ առանց իր մասնակցութեան գործը շատ դանդաղ է ընթանում։ մտածեց ինքն ևս մի կերպով օգնել գործին, և ահա այսօր Վասպուրականցի հայը առաջ է մղում իր ազգային գործը, և յոյս ունի պսակելու այն բաղձանքը վերջապէս, որին մինչև այսօր ցանկանում են և աշխատում են հայոց խնդրի դիւցազն և ազգասէր Ներսէսը, ահիւծասիրտ և անվեհեր Խրիմեան Մկրտիչ եպիսկոպոսը։ Ուրեմն յոյս կայ, որ Թիւրքիայի հայը պէտք է պսակի Ս. Ներսէսի և Խրիմեանի բաղձանքը, և զինակը ինչպէս երեսում է դրել է իրան մի նպատակ ցոյց տալու, թէ հասարակութեան ամէն մի դասակարգութիւնը ինչ պարտականութիւններ ունի և ինչպէս պէտք է կատարի նա այդ պարտականութիւնները, որ «ազգի յառաջդիմութիւնը իր չարունակութիւնից չը դադարիր, որ «ազգը իբրև մարդ (sic) հարկաւոր վայելչութիւններից չը զրկվի»....

Դասակարգութիւնների մէջ առաջինը հայերինն է։ Այս դասակարգը հեղինակի մտքով պէտք է գործէ հրանդ տալով, այսինքն նա պէտք է ուներնայ դէպի որոց դասակարգը մանկավարժական պարտականութիւն։

Որովհետև «Մշակի» բոլոր ընթերցողները հաղիւ թէ կարդացած լինեն վերոյիշեալ յօդուածը, ես հարկաւոր եմ համարում դուրս գրել այն վեց գլխաւոր հրանդները, որոնք—հեղինակի մտքով—«եթէ անհրաժեշտ կատարվին ազգի կատարելութիւն ակներև պիտի երևի ամենին իր արդիւնքովս»։ 1) Հրանդ՝ քրիստոնէութեան ճշմարիտ հաւատքը, կամ ճշմարիտ աստուածպաշտութիւնը ձեռքէ չը թողելու համար 2) Հրանդ՝ ճշմարիտ քրիստոնէութեան պարզ կանոնների վերա աւելորդ կամ նորանոր արտաքոյ աւետարանին կանոններին տեղի չը տալու մասին։ 3) Հրանդ՝ երկրին (ուր որ կը բնակին) օրինաց և կարգերին հնազանդ լինելու և նոցն օրինաց սահմանները ճշդութեամբ պահպանելու մասին։ 4) Հրանդ՝ իրանց հօր և նախնեաց սուրբ յիշատակները անկարուտ պահպանելու մասին։ 5) Հրանդ՝ ընտանեաց, ազգականաց, ազգին և ամէն ազգերի հետ մարդկային բուն կենցաղավարութեան պահանջածին համեստաւոր անկեղծ սէր և անխռով խաղաղութիւն պահպանելու մասին։ 6) Հրանդ՝ վերոյ գրեալ հինգ տեսակ հրանդները անթերի կերպով կատարելու միջոցը ձեռքէ չը թողելու, կամ եթէ թողել են՝ վերստին ձեռք բերելու մասին։

Ինչպէս տեսնում է ընթերցողը յօդուածի հեղինակը այդ հրանդներով պահանջում է, որ մեր հայերը աւանդեն իրանց որդոցը հետեւեալ գիտութիւնները՝ աստուածաբանութիւն, իրաւագիտութիւն (հարկի և պատուի օրէնք, հողային օրէնք, օտարաց յարաբերութեան օրէնք, դատաստանական օրէնք և այլ տեսակ օրէնքներ, որ երկրի պետութիւնից հաստատվում են և պահպանվում։ Այս օրէնքները համարում է ինքը (հեղինակը), գրականութիւն և պատմութիւն—ինչպէս բացատրում է հեղինակը 4-դ հրանդը—և ճշմարիտ բարոյականութեան սկզբունքներ։ Ընթերցողը այս տողերը կարդալուց յետոյ անշուշտ բերանը կէս գալ բաց կանի և այս հարցը կը տայ ինքն իրան՝ տօ, հիւանդ չը լինի այդ պարոնը։ Ճշմարիտ ես ինքս չատ մտածել եմ այդ հարցի վրա, բայց ոչ մի եզրակացութեան չեմ հասել։ Աւելի լաւ է մի փոքր նրա հետ մասլահաթ անենք, կարելի է բանը պարզվի....

Պարոն Կ. Ա., եթէ դուք, փառք Աստուծոյ, ողջ և առողջ էք, եթէ երևանի չոքը ձեր ուղեղի վրա

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Մի փիլիսոփայական տրակտատի առիթով։

Մի փիլիսոփայական տրակտատի առիթով

Վերջին տասը տարին մի չօչափելի զարկ տուց մեր ազգային ինքնամանաչութեանը։ Մենք հասկացանք, որ հայ ազգը, չը նայելով պատմական տխուր հանգամանքների ազդեցութեանը, պահպանել է մինչև այժմ իր գոյութիւնը և ինչպէս կուլտուրական տարբ ընդունակ է ըմբռնելու եւրոպական քաղաքակրթութեան սկզբունքները։ Այս համոզումը կեանք տուեց մեր լրագրութիւնը, կեանք տուեց գրականութեան և ուսումնարանական գործին, հրաւիրեց դէպի գործունէութեան ասպարէզը ընդունակ ոյժեր։ Մեր առաջաւոր մարդիկ սկսեցին գործել և շարունակում են գործել մինչև այժմ իրանց նպատակի և գործունէութեան նշանաբան ունենալով—հետևել Եւրոպային։ Ուսումնարան, թատրոն, լրագիր, հասարակական դասախօսութիւն և ուրիշ կրթողական հիմարկութիւններ, որոնք կեանք առան մեր մէջ և չեն դադարում հետզհետէ աճել և զարգանալ—պարզ ապացուցանում են, որ մենք մեր թոյլ ուժերով ձգտում ենք կատարելու ազգային յառաջդիմութեան հակայական չինութիւնը Եւրոպայից աւանդվող հիմունքների վրա։ Անհերքելի է ուրեմն այն միտքը որ մի անդամ համզվելով այդ հիմունքների հաստատութեան և բարերարութեան մէջ, մենք պէտք է չը չեղնենք մեր նպատակից, պէտք է առաջ տանենք ազգային լուսաւորութեան գործը հաւատարիմ մնալով մեր նշանաբանին։ Կարճ ասած՝ լուսաւոր ազգ լինելու համար անհրաժեշտ պէտք է հետևենք ամէն մի քայլափոխում ընդհանուր մարդկութեան ուսուցիչ արևմտեան Եւրոպային։

Որքան պարզ և հետևողական է այս տարրական ճշմարտութիւնը, այնու ամենայնիւ դեռ գտնվում են մեր մէջ այնպիսի սրտացաւ մտածողներ (!), որոնք կարծես չը հաւանելով այն ուղղութիւնը, որ ընդունել է ազգը առաջադիմական ճանապարհի վրա, իրանց խելքին զօռ տալով համարձակվում են զրպանապէս ասպարէզ դուրս գալ անմիտ, ցնդաբանական ծրագրներով։ Այդպիսի ազգի յառաջդիմութեան մասին գլուխ տրաքանողներից մէկի խելքի ծնունդը ընթերցողը կարող է գտնել «Պսակ» շաբաթաթերթի № 15-ում տպված «Յառաջդիմութեան մասին հարցերի հրանդ» վերնագրով յօդուածը։ Ինչպէս երևում է այդ յօդուածը շարունակութիւն է, որի սկիզբը դժբաղդաբար ձեռքս չէ ընկել։ բայց որովհետև նա պարունակում է իր մէջ մի առանձին, վերջացրած միտք, ես անկարելի չեմ համարում մի թեթև ընդհանրական հայացք ցցել նրա վրա։

Այս հանճարաւոր յօդուածի տաղանդաւոր հեղինակը ինչպէս երևում է դրել է իրան մի նպատակ ցոյց տալու, թէ հասարակութեան ամէն մի դասակարգութիւնը ինչ պարտականութիւններ ունի և ինչպէս պէտք է կատարի նա այդ պարտականութիւնները, որ «ազգի յառաջդիմութիւնը իր չարունակութիւնից չը դադարիր, որ «ազգը իբրև մարդ (sic) հարկաւոր վայելչութիւններից չը զրկվի»....

Դասակարգութիւնների մէջ առաջինը հայերինն է։ Այս դասակարգը հեղինակի մտքով պէտք է գործէ հրանդ տալով, այսինքն նա պէտք է ուներնայ դէպի որոց դասակարգը մանկավարժական պարտականութիւն։

Որովհետև «Մշակի» բոլոր ընթերցողները հաղիւ թէ կարդացած լինեն վերոյիշեալ յօդուածը, ես հարկաւոր եմ համարում դուրս գրել այն վեց գլխաւոր հրանդները, որոնք—հեղինակի մտքով—«եթէ անհրաժեշտ կատարվին ազգի կատարելութիւն ակներև պիտի երևի ամենին իր արդիւնքովս»։ 1) Հրանդ՝ քրիստոնէութեան ճշմարիտ հաւատքը, կամ ճշմարիտ աստուածպաշտութիւնը ձեռքէ չը թողելու համար 2) Հրանդ՝ ճշմարիտ քրիստոնէութեան պարզ կանոնների վերա աւելորդ կամ նորանոր արտաքոյ աւետարանին կանոններին տեղի չը տալու մասին։ 3) Հրանդ՝ երկրին (ուր որ կը բնակին) օրինաց և կարգերին հնազանդ լինելու և նոցն օրինաց սահմանները ճշդութեամբ պահպանելու մասին։ 4) Հրանդ՝ իրանց հօր և նախնեաց սուրբ յիշատակները անկարուտ